

S:t Olof

Nr 1 – 2019 Årg 29

Medlemsblad för Torshälla
hembygdsförening S:t Olofs Gille

Några bilder från årets Julmarknad den 9 december 2:a advent, den gamla skylt-söndagen, med Finska Föreningen som huvudarrangör.

(Se mera på sid 3-6)

Julmarknadsgäster i det något glesa vimlet på Rådhusorget

Julmarknaden bjöd på musikalisk underhållning av Wille och Ari

Åldermannen har ordet

Så har vi hunnit en bit in i det nya året 2019 och jag hoppas inledningen har varit bra, just nu när detta skrivs också väldigt vintrig och snörik.

Detta nummer, 1 2019 av S:t Olof sammanfattar Gillets aktiviteter vid jultid med julmarknaden och vår julfest för våra volontärer, men numret innehåller också lite annat som exempelvis Lars-Erik Eklunds fina artikel om fiskgjuse och havsörn, fåglar som vi gläds åt och som årligen räknas vid örnkollen etc.

Som ni ser finns även i detta nummer av S:t Olof kallelsen till vårt årsmöte den 11 mars och jag vill gärna uppmana hembygdsvänner, såväl gamla medlemmar som nya intresserade, att komma till årsmötet och vara med om att diskutera hur vi under detta år och framåt bäst ska arbeta för vårt kära Torshälla.

Vi ska under årsmötet tillsammans stämma av vilka ambitioner och vilken inriktning som hembygdsföreningen ska ha.

Vi märker att intresset för Torshällas historia, men också för ett arbete framåt finns, men fler måste bidra.

Nu under vårmånaderna planerar vi för vårens och sommarens aktiviteter också i Bergströmska gården och ni är varmt välkomna till oss enskilt eller genom olika typer av gruppbesök.

Ha det fint nu under vårmånaderna och varma hälsningar från oss i styrelsen för Torshälla hembygdsförening Sankt Olofs Gille!

Vår åldermans antikvariat hade öppet hus under Julmarknaden

PS

Öppethållandet på torsdagar kl. 13-16 har reducerats till april - oktober pga. den begränsade besöksaktiviteten under februari & mars.

DS

Kallelse

till årsmöte den 11 mars 2019 kl. 18.30
i Kvarnen

Kvällens gäst

Vi bjuder på kaffe och smörgås. Trevligt lotteri utlovas

Föredragningslista:

1. Årsmötets öppnande
2. Mötets stadgeenliga utlysande
3. Godkännande av dagordningen
4. Parentation
5. Val av ordf. och sekr. för mötet
6. Val av två protokolljusterare tillika rösträknare
7. Verksamhetsberättelse för 2018
8. Ekonomisk berättelse
9. Revisorernas berättelse
10. Fastställande av balans- o resultaträkning
11. Ansvarsfrihet för styrelsen
12. Förslag till arbetsplan för 2019
13. Budget för 2019
14. Val av ålderman för 2019
15. Beslut om antal ledamöter i styrelsen
16. Val av ordinarie styrelseledamöter för 2 år
17. Val av 1 suppleant för 2 år
18. Val av 2 revisorer och 1 ersättare för 1 år
19. Val av 2 ledamöter till valberedningen
20. Fastställande av årsavgift 2020
21. Inkomna motioner och förslag
22. Övriga frågor
23. Avslutning

Årsmöteshandlingar delas ut på årsmötet.

Välkomna!
Styrelsen

ÅRETS JULMARKNAD DEN 9 DEC 2018

Finska Föreningen serverar finsk grillkorv

Vädrets makter ville inte ställa upp på arrangörers och besökares förhoppning om en vintrig julstämning med ett lätt snöfall, stora fluffiga flingor och några minusgrader.

I stället mötte, det numera allt vanligare, grådaskiga, duggregnande och milda höstvädret som i många fall stannar kvar över jul och nyår.

Trots detta kom en trogen skara marknadsbesökare som botaniserade bland alla stånden på Rådhusorget, där man även kunde lyssna till sång & musik, kanske köpa finsk grillkorv eller pirog, och därefter gå till Bergströmska där kaffe och lussebulle smakade bra i den fint julpyntade hembygdsgården.

Utbudet bland stånden av utsmyckning och dekorationer inför julen var enormt och en hel del blev säkert julklappar

Hemstöpta ljus, juldukar m.m.

Julkransar, smycken etc.

Dessutom fanns piroger av alla slag för den hungrige.

Piroger och andra godsaker

De yngre hade möjligheter att få rida på eller åka vagn efter två ponnyhästar vilka för dagen försetts med alghorn.

Glada tomtar som ryttare och kusk

Som vanligt fanns Räddningstjänsten på plats bakom Rådhuset, där de visade upp sina resurser av främst bilar som rycker ut vid olyckor av alla slag.

Främst den unga publiken var intresserad och hade många frågor om fordonens tekniska utrustning som det ansvariga befälet Filip besvarade professionellt.

Räddningstjänstens bilar

Som traditionen bjuder kom även årets Lucia från Nyby Torshälla Ridklubb på besök. Hela kortegen av lucia med tärnor färdades i en vagn dragen av två hästar, den mindre med tomteluva.

Luciaekipaget från Ridklubben

Efter marknadsbotanisering och alla inköp bland stånden i det ruggiga vädret var det skönt att avsluta med ett besök på Bergströmska gården. I bagarstugan, som bjöd på glögg och pepparkakor, fick de små besökarna träffa tomten som snällt nog delade ut godispåsar till alla barnen.

Inne på gården, där det bjöds kaffe med lussebullar och kakor, mötte kökspersonalen upp med fin service.

Torbjörn, Maj-Lis & Birgitta

I gårdens fina salonger fick man en välbehövlig kaffepaus och kunde samtidigt inhandla S:t Olofs Gilles olika historiska skrifter, alltifrån boken "Nya Torshälla ABC" till de nio TNHS-skrifterna plus "Torshällas Tidslinje från Istid till Nutid" inför 700-års-jubileet.

Det traditionella julklappslotteriet, med bara vinstlotter, sålde slut på ett par timmar. När också tomtesäcken med godis tog slut tidig eftermiddag fick även köket besök av tomten.

Även tomtar blir hungriga

Lite Historia om Julmarknaden

Det var noga reglerat i en stads privilegiebrev när och hur ofta man fick ha marknad. I Torshällas privilegiebrev från år 1317 stadfästes att varje fredag fick brukas som marknadsdag.

Hertig Karl beslöt år 1593 att Torshälla skulle ha ytterligare två marknadsdagar, Kyndelsmässan 2 februari och Eskilsmässan 12 juni. År 1766 fick man även en marknadsdag den 26 oktober. Det var på den marknaden som strömming, fiskad i Norrland, skulle saluföras. När fisket upphörde övergick den marknaden till att bli kreatursmarknad. Det finns alltså en tydlig koppling till dagens Torshälla marknad, även om den är förlagd till september.

Däremot finns inget kungligt privilegiebrev för dagens julmarknad, vilken troligen har sina rötter i skyltsöndagarna den 2:a advent, en sed som sannolikt inte går längre tillbaka än till mitten av 1900-talet.

Eskilstunas äldsta julmarknad

Sedan 1960 arrangeras en julmarknad den första advent vid Rademachersmedjorna. Mycket är sig likt genom åren. Som vanligt finns knallar som säljer hantverk och mat både inne i smedjorna och utomhus. Tomten kommer med godis till alla barn. Leksmedjan är öppen för alla leksugna barn och i Berglindska smedjan visas ett gammeldags julbord. Någon notis om en liknande äldre julmarknad i Torshälla har inte hittats.

Text och bild: Benny Flodin

JULMARKNADERNAS HISTORIA

Eftersom många kan finna det intressant att forska lite i Julmarknadens Historia har här gjorts en liten djupdykande sökning på internet och då främst vad Wikipedia kan berätta om dess historia:

Julmarknaderna arrangeras gärna på historiska torg och platser och man saluför traditionell mat, bakverk, dryck och hemslöjd. Traditionella varor på tyska och österrikiska julmarknader är bland annat öl, brända mandlar, punsch,

*En **julmarknad** är en marknad som avhålls under adventstiden, i regel fram till 23 december, ibland även till julafton eller ännu längre. Marknaden anknyter till julfirandet och har sitt ursprung i Tyskland och Österrike, men äger numera rum i många andra länder runtom i världen. Julmarknader är stämningsfulla och försäljningen prioriterar de för landet traditionella matvaror, drycker och hemslöjd.*

Julmarknad i Wien, kanske Europas största ("Wiener Christkindlmarkt")

Julmarknadens historik går tillbaka till sena medeltiden och den tysktalande delen av Europa. En av de äldsta julmarknaderna i Tyskland är den i Dresden som började 1434.

Ursprungligen skulle julmarknaden ge möjlighet att inhandla varor inför vintern. Med tiden blev dessa marknader en mycket omtyckt jultradition.

Lebkuchenherzen (en sorts mjuka Peparkakor), heta rostade kastanjer, Bratwurst, Christstollen (bakverk med russin) och Glühwein (en sorts glögg).

Stortorget's Julmarknad i Stockholm har gamla anor och det finns flera illustrationer från 1800-talet som Carl Andreas Dahlströms färglitografi från 1859.

Stortorget julmarknad 1859

Den stora julgranen fanns ännu inte på Stortorget. Granen till jul hade inte riktigt slagit igenom på 1800-talets andra hälft och såldes bara på några få platser i staden.

Julgranens historia

Julgranen blev vanlig i svenska hem senare hälften av 1800-talet.

Att ha julgran var tidigare en sed för de finare hemmen och den kom ursprungligen från Tyskland, där klädda julgranar fanns redan i slutet på 1600-talet.

Långt innan vi satte in julgranen i stugan ställdes på många håll höga kvistade granar med endast en granruska i toppen på var sida om ytterdörren eller framför gården. Det var ett tecken på att julefriden hade inträtt men det var också ett skydd mot farliga makter. Detta skedde på Tomasdagen den 21 december.

Överblivna grankvistar lades utanför ingången som en slags dörmatta, en sed som än i dag lever kvar i Sverige.

Seden är gammal och hade ursprungligen troligen någon typ av magisk betydelse, som skydd mot onda makter i samband med mörkret kring midvintern.

Men så uppenbarade sig den klädda, ljusprydda inomhusgranen. Traditionen kom från Tyskland och den första kända klädda granen är från 1741 och fanns på slottet Stora Sundby i Södermanland

Dagens typiska julgran

*Text och bild: Benny Flodin
med lite hjälp av internet,
främst Wikipedia*

ÅRETS JULBORD PÅ RÅDHUSET

Som ett bevis på gillet tacksamhet till våra volontärer bjuds de in till årets julfest några veckor före jul.

Samtliga som under året ställer upp och hjälper till vid våra arrangemang, i våra olika kommittéer och vid gårdens skötsel och underhåll är ovärderliga för vår hembygdsförening S:t Olofs Gille.

Styrelsens och volontärernas gratisarbete kan beräknas till mellan 15–25 tusen timmar eller minst 10 personers heltidsarbete, ett stort TACK värt.

Till årets julbord kom drygt 30 gäster, vilka verkade stortrivs med kvällen. Innan den fina maten dukades fram i Rådhuset samlades alla för ett glas glögg och pepparkakor i Bergströmska Gården. Därefter tågade samtliga över till Rådhuset där åldermannen hälsade välkommen och reflekterade över året som snart är slut.

Tryggve, Mikael och Hans inväntar sin tur att hämta sina jultallrikar

Under julumiddagen serverades lite starkare drycker, till självkostnadspris, och tillsammans med ett häfte med snapsvisor nådde stämningen snabbt taknivå i Rådhuset.

Vishäftet inleddes med denna bild:

S:t Olofs Gille – Julfest 2018

Bergströmska tomtgården med styrelsen bakom knuten

Efter några extra rundor kring bufféborden bjöds naturligtvis efterrätter och kaffe med *avec*.

Anita, Göran, Anders & Annette

*Lars med *avec**

Text & bild: Benny Flodin

DET SVENSKA JULBORDETS HISTORIA

Carl Larssons Julbord år 1904

Ett julbord är en buffé - smörgåsbord - med julmat som serveras företrädesvis i Sverige och Finland kring jul.

Under förkristen tid höll vikingarna midvinterblot i mitten av januari, men få av rätterna på dagens julbord är från äldre tider, med dopp i grytan, julkorv och lutfisk som undantag.

Det äldsta julbordet härrör från vikingarnas **midvinterblot** (**blot=offerrit**).

Om midvinterblotet vet vi inte mycket. Den enda tidiga källa som beskriver blotet är islänningen Snorre Sturlasson, som nedtecknade 200 år gamla muntliga traditioner från Uppsala.

På medeltiden kom det kristna julfirandet med mat & presenter till Sverige.

Midvinterblotet var det högtidligaste av de årligen återkommande bloten. Vid midvinterblotet offrade man boskap för att vinna gudarnas gillande och välsignelse över den groende grödan. De viktigaste offerdjuren, vilkas kött kokades och åts vid blotet, var häst, svin, nöt och får. Man ägnade sig åt överdådiga dryckeslag med offeröl.

Tavlan Midvinterblot av Uno Stallarholm hänger på Rådhuset i Torshälla

**Lite bilder på dignande julbord
som återuppstår i december 2019**

Under 1900-talets början efterfrågades en allt mer perfekt jul, vilket även syntes på utvecklingen av julbordet. Husmodern lagade många smårätter som dekorerades och pyntades. Innan 1900-talet var lutfisk, dopp i grytan, sylta, julkorv och gröt de traditionella julrätterna, men under 1900-talets början började flera smårätter komma fram, såsom ägg, fisk och rödbetor

”Doppet i grytan är kanske det allra äldsta inslaget. Det har funnits med mycket, mycket länge...det vi vet är att det rör sig om en blandning av hedniska och kristna inslag. Under hednatiden utnyttjades grisens alla delar, och förutom doppet är sannolikt olika typer av julkorvar och syltor de äldsta ingredienserna som fortfarande finns kvar.”

(Citat av Christina Fjellström, professor i måltidsforskning vid Uppsala Universitet)

Köttbullar blev inte en del av julbordet förrän under 1970-talet liksom prinskorv, gravlax och Janssons frestelse.

Under 1970-talet gick den separata julkunchen (med doppet i grytan och skinkan) och julkmiddagen (med lutfisk och risgrynsgröt) ihop med julsmörgåsbordet, och doppet och lutfisken blev rätter på ett stort julsmörgåsbord.

Att äta julbord på restaurang blev populärt först efter första världskriget och serverades då från några söndagar före jul, medan det i dag kan börja serveras redan i november. Under 1970-talet blev det populärt bland företag att bjuda anställda på julbord

*Text och bild: Benny Flodin
med lite hjälp av internet, främst Wikipedia*

Lars-Erik Eklund bland fiskgjusar och havsörnar

*Några klipp ur en artikel i tidningen Sveriges Natur om Lars-Erik Eklund
(hemsida birdphotosweden.com)*

Havsörnar som svävar högt uppe på vindarna är en mäktig syn som blir allt vanligare. Men Lars-Erik Eklund får de skygga jättarna att våga sig riktigt nära. När hans lilla båt kommer i ett moln av måsar vet både örnar och fiskgjusar att det är frukostdags.

Solen är inte uppe än när vi går ut på bryggan. Lars-Erik Eklund lastar in hinkar med braxen som han hämtar hos en yrkesfiskare och påsar med gammalt bröd i sin styrpulpbåt.

Det blåser lite, men jag tror vi kan få bra lä där jag brukar ligga, säger han medan vi stävar ut förbi sommarhus och småöar.

Människor ser vi inga, men måsarna håller koll. Vi passerar en holme med en stor bäverhydda i strandkanten. Ett stråk genom vattnet visar sig vara en simmande bäver som dyker med ett plask. På en annan ö skränar en skarvkoloni.

Lars-Erik kastar ut brödbitar och snart flyger ett moln av måsar och trutar bakom båten, en signal till fiskgjusar och örnar att något är på gång. Mitt i en öppen vik stryper han motorn och båten stannar av i vågskvalpet. Havsörnsboet finns en bit upp i skogen.

Det förra boet såg man tydligt från sjön, det här ligger mer skyddat och det är bra. Vid ringmärkningen i våras fanns det två ungar i boet, men jag har bara sett en flyga. Jag hoppas båda klarat sig.

Fiskgjusen är Sörmlands landskapsdjur – 4000 par finns i Sverige

Frukost med havsörnar i Mälaren utanför Torshälla

Lars-Erik bjuder på braxen

som fiskgjusen upptäcker omedelbart

Fiskdoften sticker till i näsan när den första braxen kastas ut med en spade. Trutar-na är framme och nafsar, men det här är inte deras fest. Bytet är för stort.

Snart syns en ljus rovfågelsilhuett högt uppe. Första frukostgästen. Fiskgjusen kollar läget en stund innan den sveper ned, plumsar i vattnet och lyfter med fisken i klorna. Det går snabbt, men man hinner ta in det fina mörka mönstret mot vit botten på vingarnas undersida.

Det är andra säsongen som Lars-Erik tar med sig andra naturintresserade ut på rovfågeljakt i västra Mälaren.

Men det har tagit lång tid att hitta sätt att komma nära de känsliga fåglarna med de väldiga vingarna utan att störa.

Flest fiskgjusar i Europa

När Lars-Erik gick i pension 2008 tog han upp fiskgjusespaning och fotografering igen. Torshälla är en perfekt plats. Sverige har över 4 000 häckande par, flest i Europa, och just i västra Mälaren och kring sjön Båven är beståndet som tätast.

Text & bild: Mats Hellmark & Johan Hammar från "Sveriges Natur"

*Saxat av: Benny Flodin
efter dialog med Lars-Erik Eklund*

**Fler bilder på havsörn och fiskgjuse fotograferade i Mälaren
utanför Mälarbaden av Lars-Erik Eklund**

Besök Lars-Erik Eklunds hemsida:
<http://www.birdphotosweden.com/>

**Glöm inte
Konstrundan
20 april
Vi har öppet kl 11 – 16**

**Torshälla
hembygdsmuseum
Bergströmska gården**

*Öppet varje torsdag
kl. 13.00 – 16.00
under april – oktober*

*Under vecka 27-30
tisdag, torsdag & lördag
kl. 13.00-16.00*

Övriga tider se hemsidan

*Vi har böcker och olika
skrifter till
försäljning bl.a.:*

Nya Torshälla ABC

*TNHS historiska skrifter 1-9 och
Torshällas Tidslinje från
Istid till Nutid*

*Rekarnebygden i backspegeln
Historiska skrifter om Torshälla*

*Böcker om Marianne Ebeling
och Harriet Ebeling*

Torshälla stenkärlsfabrik

*Medlemstidningen S:t Olof
utkommer med fyra nummer
per år*

Torshälla Hembygdsförening S:t Olofs Gille

Styrelse:

Tryggve Lundh ålderman	076-340 74 15
Jan-Erik Kling, v. ålderman	070-565 56 41
Östen Belin, skrivare	076-833 21 23
Hans Eriksson, gärdeman	070-320 48 23
Benny Flodin	070-656 54 54
Mikael Nyman	073-447 93 12
Inger Brokvist	070-577 14 97

Suppleant:

Annette Hammarlund	070-585 56 82
Maj-Lis Strandberg	070-308 19 24

Museikommitté:

Styrelsen

Arkivkommitté:

Benny Flodin, Björn Maxe

Trädgårdskommitté:

Jan-Erik Kling, Mikael Nyman

Aktivitetskommitté:

Inger Brokvist, Annette Hammarlund
Maj-Lis Strandberg (köksansvarig)

Dataansvarig:

Hans Eriksson

Bygdebånd:

Karin Lindh 072-323 15 45

Redaktion S:t Olof:

Benny Flodin

Bergströmska gården, Hembygdsmuseum
Lilla gatan 12, TORSHÄLLA
Telefon 070 – 340 23 24

Medlemsavgift: 100:- enskild, 150:- familj
Bankgiro: 5239-1901 (OBS nytt!)

Postadress: Torshälla Hembygdsförening
S:t Olofs Gille, c/o Tryggve Lundh
Klostergatan 9, 644 31 TORSHÄLLA

E-postadress: info@sanktolofsgille.se
Hemsida: www.sanktolofsgille.se

Hände för 100 år sedan klipp ur Torshälla tidning år 1919 ”Bellmanspilen i Torshälla spolierad”

Den 19 juni år 1919 stod följande att läsa i Torshälla Tidning:

Vid 9-tiden på torsdagen sönderbröts av blåsten den av de åtta grenstammarna i den s.k. Bellmanspilen utanför stads-källaren i Torshälla. Artisten Georg Nyström har genast gått i författning om att skydda de kvarvarande sju stammarna med järnband.

År 1776 eller möjligen 77 var Bellman i Torshälla och diktade då sin mest berömda sång, ”Storm och böljor tystna re’n”, sittande invid pilen

Bellmanspilen år 1919

Bellmanspilen ca år 1950 med Lilljans krog, riven 1955, i fonden.

Bellmanspilen fälls år 2007.

Text: ur Torshälla Tidning

Bilder: ur Gillets arkiv

PS

Det är inte historiskt belagt att Bellman alls varit i Torshälla och år 1776 satt han definitivt inte under Bellmanspilen, då den tidigast finns vid ån från 1850-1860-talet